

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

1 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 1, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 1, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

1. АЗИЗОВ Бунёд Мавлонович

“МАЪМУРИЙ ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАР ТЎҒРИСИДА”ГИ ҚОНУН ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН
СОҲАЛАРНИ КЕНГАЙТИРИШ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....8

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

2. ШАДИЕВА Сайёра Арифовна, ЧЕРКАШИНА Ирина Александровна

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОЛЕВОГО ЖИЛИЩНОГО
СТРОИТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 16

3. РАХМОНКУЛОВА Нилуфар Ходжи-Акбаровна

ЧЕТ ЭЛ ЭЛЕМЕНТИ БИЛАН МУРАККАБЛАШГАН НИКОҲЛАРНИ ҚАЙД ЭТИШДА ШАХСИЙ
ҚОНУННИ ҚЎЛЛАШ ОҚИБАТЛАРИ..... 23

4. ИЛЬЯСОВ Улугбек Бахтиярович

ДВУСТОРОННИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫЕ СОГЛАШЕНИЯ: СУЩНОСТЬ И РОЛЬ В
РЕГУЛИРОВАНИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ 31

5. БОРОТОВ Алишер Хомидович

ХУСУСИЙ МУЛКНИНГ ҲУҚУҚ ВА КАФОЛАТЛАРИГА ДОИР АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР 42

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

6. АБДУЛЛАЕВА Дилфуза

МЕҲНАТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДА ТЎЛИҚСИЗ ИШ ВАҚТИ:
МИЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА..... 50

7. ХАМРАҚУЛОВ Шавкатжон Салимович

ИШ БЕРУВЧИНИНГ ФУҚАРОЛИК ЖАВОБГАРЛИГИНИ МАЖБУРИЙ СУҒУРТАЛАШ
ШАРТНОМАСИ БЎЙИЧА СУБРОГАЦИЯНИ ҚЎЛЛАШ МАСАЛАЛАРИ..... 58

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ, КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

8. ПРИМОВ Обиджон Мусирманович

КОРРУПЦИЯ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ
ВА ТЕРГОВ ОРГАНЛАРИНИНГ ҲАМКОРЛИГИ 66

9. ЭШНАЗАРОВ Меҳриддин Жўраевич

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР МАХСУС ПРОФИЛАКТИКАСИ
ЧОРА-ТАДБИРЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ҚОНУНИЙ АСОСЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 72

10. БАРАТОВА Дилноза Одилжон қизи

НОҚОНУНИЙ МИГРАЦИЯНИНГ ИЖТИМОЙ ХАВФЛИЛИГИ ВА УНИНГ УЧУН ЖИНОЙ
ЖАВОБГАРЛИКНИНГ ИЖТИМОЙ ЗАРУРАТИ 78

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

11. УМАРҲОНОВ Азизхон Шарипхонович ҲИМОЯ ҚИЛИНАДИГАН ШАХСЛАРГА НИСБАТАН ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ ИШТИРОКЧИЛАРИНИНГ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИ ҚЎЛЛАШНИНГ САБАБЛАРИ, АСОСЛАРИ ВА МЕЗОНЛАРИ.....	88
--	----

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

12. РАҲМАНОВ Шухрат Наимович МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «МЕЖДУНАРОДНАЯ МИГРАЦИЯ».....	95
13. ГАНИБАЕВА Шахноза ПОВЕСТКА ДНЯ В ОБЛАСТИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НА ПЕРИОД ДО 2030 ГОДА: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ И НАИЛУЧШИХ ИНТЕРЕСОВ ДЕТЕЙ В МИРЕ...	102
14. СОДИКОВ Акмал Шавкат ўғли ИСЛОМ ҲУҚУҚИДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТГА БЎЛГАН МУНОСАБАТ.....	109
15. МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна ХОРИЖДАГИ ВАТАНДОШЛАР (ДИАСПОРА) БИЛАН АЛОҚАЛАРНИ ТАЪМИНЛАШ ВА ҲАМКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ДОИР ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ АМАЛИЁТ ТАҲЛИЛИ	117
16. ШАРАПОВ Шухрат Шокирович ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИ КАФОЛАТЛАЙДИГАН ГЛОБАЛ КОНВЕНЦИОНАЛ АСОСЛАР	127
17. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна, ТОШМАТОВА Висолахон МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРАВ ПОЖИЛЫХ.....	135
18. ВАКНРАМОВА Mokhinur Bakhramovna TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF DIGITAL HUMAN RIGHTS	144
19. ТУРСУНОВ Ойбек Батырович КЛАССИФИКАЦИЯ ИСТОЧНИКОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ВОДНОГО ПРАВА	151

4. Ўзбекистон Республикаси ҳукумати ва Бельгия-Люксембург иқтисодий уюшмаси ўртасида Битим “Инвестицияларни ўзаро рағбатлантириш ва ҳимоялаш тўғрисида”, 1998 йил 17 апрель, Тошкент // URL: <https://lex.uz/docs/2749855>.

5. Закон Республики Узбекистан «Об инвестициях и инвестиционной деятельности» // URL: <https://lex.uz/ru/docs/4664144?ONDATE=07.06.2022>.

6. Соглашение между Правительством Республики Узбекистан и Правительством Республики Казахстан между о поощрении и взаимной защите инвестиций - Алматы, 2 июня 1997 // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P970001309>.

7. Соглашение между Правительством Республики Узбекистан и Правительством Азербайджанской Республики о взаимном поощрении и защите инвестиций. 27 мая 1996 г. // URL: <https://lex.uz/ru/docs/2451697>.

8. Соглашение между Правительством Республики Узбекистан и Правительством Российской Федерации о поощрении и взаимной защите инвестиций. 15 апреля 2013 г. // URL: <https://lex.uz/docs/2574478>.

9. Соглашение между правительством Республики Узбекистан и правительством Литовской Республики о поощрении и защите инвестиций, ашкент, 18 февраля 2002 года // URL: <https://lex.uz/ru/docs/2825188>.

10. «Протокол между Республикой Узбекистан и Чешской Республикой о внесении изменений в Договор между Республикой Узбекистан и Чешской Республикой о взаимном поощрении и защите инвестиций, подписанный 15 января 1997 года в г. Прага», Ташкент, 24 августа 2009 года // URL: <https://lex.uz/ru/docs/1539169>.

11. «Рекомендации для национальной стратегии ПИИ с дорожной картой для Узбекистана», июнь 2022 г. // URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099515108112240110/idu0efe43a120f8bd0>.

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

БОРОТОВ Алишер Хомидович

Фарғона давлат университети катта ўқитувчиси

E-mail: fardu.alisher@mail.ru

ХУСУСИЙ МУЛКНИНГ ҲУҚУҚ ВА КАФОЛАТЛАРИГА ДОИР АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): БОРОТОВ А.Х. Хусусий мулкнинг ҳуқуқ ва кафолатларига доир айрим мулоҳазалар // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 1 (2024) Б. 42-49.

1 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-1-6>

АННОТАЦИЯ

Мақолада юртимиз ва хорижда хусусий мулкнинг ҳуқуқ ва кафолатлари билан боғлиқ назарий масалалар таҳлил килинган. Хусусан, хусусий мулкнинг ҳуқуқ ва кафолатлари ҳақидаги турли олимларнинг назарий ғоялари, қарашлари ва бошқа ҳуқуқ тизимларидаги ҳолатлар, шунингдек хусусий мулкни ҳимоя қилиш соҳасидаги тажрибалари ўрганилган ҳамда юртимиздаги ҳолат билан солиштирилган, таҳлилга тортилган. Яқунда муайян хулосаларга келинган.

Калит сўзлар: хусусий мулк, мулк ҳуқуқи, қонун, ҳуқуқий кафолатлар, субъектив ҳуқуқ, объектив ҳуқуқ, талаб, ҳуқуқий мақом, жисмоний шахс, ҳуқуқий муносабат.

BOROTOV Alisher

Senior lecturer of Fergana State University

E-mail: fardu.alisher@mail.ru

SOME THOUGHTS ON THE RIGHTS AND GUARANTEES OF PRIVATE PROPERTY

ANNOTATION

The article analyzes theoretical issues related to the rights and guarantees of private property in our country and abroad. In particular, theoretical ideas, views of various scientists on the rights and guarantees of private property and cases in other legal systems, as well as experience in the field of protection of private property were studied and compared with the situation in our country. As a result, certain conclusions were drawn.

Keywords: Private property, property rights, law, legal guarantees, subjective law, objective law, claim, legal status, individual, legal relations.

БОРОТОВ Алишер Хомидович

Старший преподаватель Ферганского государственного университета

E-mail: fardu.alisher@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ О ПРАВАХ И ГАРАНТИЯХ ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются теоретические вопросы, связанные с правами и гарантиями частной собственности в нашей стране и за рубежом. В частности, были изучены и сопоставлены с ситуацией в нашей стране теоретические представления, взгляды различных ученых, и в других правовых системах о правах и гарантиях частной собственности, а также опыт в области защиты частной собственности. В заключении даны определенные выводы.

Ключевые слова: частная собственность, имущественные права, право, правовые гарантии, субъективное право, объективное право, требование, правовой статус, физическое лицо, правоотношения.

Цивилистик адабиётларда хусусий мулк ҳуқуқи кафолатларни турли гуруҳларга гуруҳлаш таклиф этилади. Хусусан:

- 1) фактик хулқ-атвор сифатида фуқаролик-ҳуқуқий кафолатларининг хусусиятлари;
- 2) фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларнинг бошқа иштирокчилари билан ўзаро муносабатлар ҳаракати сифатида хусусиятлар (ижтимоий алоқа);
- 3) фактик хулқ-атвор ортидаги руҳий жараёнларнинг хусусиятлари;
- 4) манба сабаб бўлган хусусиятлар.

Шундай қилиб, қонуннинг инсон хулқ-атвори билан ўзаро боғлиқлигини таҳлил қилиш ташқи хатти-ҳаракатни назарда тутаяди, ташқи томондан ифодаланади ва шунинг учун жисмоний ва ижтимоий ҳодисалар, жараёнлар ва ҳодисаларга таъсир қилади. Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлари фуқаролик ҳуқуқини тартибга солишнинг предмети бўлиб, улар ушбу соҳа предметининг тегишли хусусиятларига эга.

Уларни бошқа ҳуқуқий кафолатлардан ажратишга имкон берадиган биринчи белги бу уларнинг объекти – жисмоний шахснинг субъектив ҳуқуқларидир. Ўз асарларини субъектив фуқаролик ҳуқуқларининг моҳиятига бағишлаган барча муаллифларни бир неча гуруҳларга бўлиш мумкин. Биринчиси субъектив ҳуқуқда чекловларни кўради. Иккинчи гуруҳ субъектив ҳуқуқни объектив қонун (“ирода назарияси”) билан чекланган қонуний субъектнинг эркинлиги деб ҳисоблайди. Бошқалар учун субъектив ҳуқуқ қонун билан ҳимояланган манфаатдир (“манфаат назарияси”). Тўртинчи гуруҳ вакиллари субъектив ҳуқуқда “ирода назарияси”ни ҳам, “манфаат назарияси”ни ҳам бирлаштиради. Бешинчи гуруҳда субъектив ҳуқуқ деганда ваколатли шахснинг руҳсат этилган хатти-ҳаракатлари даражаси ва мажбурий шахслардан муайян хатти-ҳаракатларни талаб қилиш қобилияти тушунилади.

Ўн тўққизинчи асрнинг охирида Бирлинг биринчилардан бўлиб субъектив ҳуқуқни талаб сифатида кўриб чиққан [1, Б.202]. Совет доктринасида М.М.Агарков субъектив ҳуқуқ тушунчасини талаб сифатида ишлаб чиқади ва уни шахсга давлат мажбурлаш аппаратини фаоллаштириш учун тақдим этилган имконият сифатида тавсифлайди. Бу фикрни М.Р.Карева ва А.М.Айзенберглар қўллаб-қувватлаганлар. Улар учун “субъектив ҳуқуқ – бу ҳуқуқий нормада белгиланган у ёки бу шахснинг зиммасида мажбурият мавжуд бўлган шахсга давлат аппарати ёрдамида ўз мажбуриятларини бажаришга мажбур қилиш имкониятидир” [2, Б.84]. С.Ф.Кечекьян [3, Б.59] М.М.Агарков таърифи немис адвокати А.Тоннинг фикрига жуда яқин эканлигини кўрсатади. Фикримизча, айнанлаштиришни тўлиқ маънода тўғри эмас, чунки А.Тоннинг қуйидаги фикрлари мавжуд: “субъектив ҳуқуқ талаб билан бир хил эмас; субъектив ҳуқуқ талаб ҳали мавжуд бўлмаган ва кўпинча талаб вужудга келмаганидан “олдин” ҳам амал қилади. Бироқ фақат ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан якуний талабнинг тақдим этилиши ҳимояланган норманинг аҳамиятини оширади. Субъектив ҳуқуқ якуний талаблар ваъдаси билан асосланади ва у шунга умид қилиш имкониятини беради. Ёки, аниқроғи,

у объектив қонун кўрсатмаларидан нормалар билан ҳимояланган шахс учун кенгайди, унга кўра, нормалар бузилган тақдирда, унга талаб қилинган ёки тақиқланганларни бартараф қилиш учун восита, яъни талаб билан кафолатланади” [4, Б.218].

М.М.Агарков герман ҳуқуқшуноси субъектив ҳуқуқда фақат мажбуриятни бузиш пайтида келиб чиқиши мумкин бўлган талабни ифодалаган учун танқид қилади, чунки М.М.Агарковга кўра, бу талаб қилиш имконияти эмас, яъни ҳуқуқий муносабатлар билан бир вақтда келиб чиқадиган ва ҳуқуқий муносабатлар тугаши билан бекор бўладиган талаб ҳисобланади. М.М.Агарков, М.Р.Карева ва А.М.Айзенберг томонидан билдирилган фикрни мантиқан давом эттириб, талаб бўлмаса, субъектив ҳуқуқнинг мавжудлиги ҳақида гапириш мумкин эмас деган хулосага келиш мумкин. Бироқ агар талабга эҳтиёж юзага келмаса, нима қилиш лозимлиги номаълум бўлиб қолади, чунки мажбурият ихтиёрий равишда таъминланади. Шундай қилиб, С.Ф.Кечекяннинг “субъектив ҳуқуқ “мажбурлаш имкониятидан кенгроқ” деган фикрига қўшилиш зарур, у мол-мулкнинг ўзидан фойдаланиш имкониятида ҳам, давлат ёрдамида бошқа шахсларни у ёки бу ҳаракатни амалга оширишига мурожаат қилмаган ҳолда, уларнинг хатти-ҳаракатларидан фойдаланиш имкониятида ҳам намоён бўлади. Зеро “мажбурлаш” имконияти субъектив ҳуқуқ билан бирга келади, лекин унинг моҳиятини ташкил қилмайди” [3, Б.59].

Виндшейд субъектив ҳуқуқнинг таниқли формуласини Wollenduerfen (истак – имконият) илгари суради. Шундай қилиб, Виндшейдга кўра, субъектив ҳуқуқ ироданинг ифодасидир [5, Б.251]. Шундан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, иродани ифодалаш чексиз бўлиши мумкинлиги сабабли, Биндер эркин ифодалашни Handelinkoennen или Handelnduerfenga ўзгартиради. Бир сўз билан айтганда, Биндерга кўра, субъектив ҳуқуқ – бошқа кишиларнинг қаршилигини бартараф этувчи объектив ҳуқуқ ҳимояси остида ҳаракат қилиш имкониятидир [1, Б.194].

XIX аср охирида Россияда бу нуқтаи назарни таниқли ҳуқуқшунос ва давлат арбоби Н.М.Коркунов кўллаб-қувватлади. У субъектив ҳуқуқ ёки ҳуқуқдорлик (ҳуқуққа эга бўлиш) (Коркуновнинг сўзларига кўра, бу айний тушунчалар) “тегишли юридик мажбуриятга мувофиқ асосланган манфаатни амалга ошириш имконияти” деган фикрни билдиради [6, Б.151].

Ушбу назарияни танқид қилувчилар субъектив ҳуқуқ ҳимояланган манфаатсиз ҳам мавжудлигига ҳақли равишда эътибор қаратмоқдалар. Шундай қилиб, Г.Ф.Шершеневич манфаатлар субъектив ҳуқуқ бўлмаган жойда ҳам объектив ҳуқуқ ҳаракати билан таъминланишини таъкидлайди [1, Б.197]. Шундай қилиб, субъектив ҳуқуқни қонуний ҳимояланган манфаат сифатида тушуниш ва шу билан бирга субъектив ҳуқуқсиз қонуний ҳимояланган манфаатларга рухсат бериш ўртасида аниқ қарама-қаршилик мавжуд [7, Б.578].

С.М.Братус субъектив ҳуқуқни манфаат туфайли аниқлаш мумкин эмас деб ҳисоблаган, чунки иккинчиси субъектив ҳуқуқнинг асоси ва мақсади, лекин унинг моҳияти эмас [8, Б.19-21].

На “Ирода назарияси”, на “манфаат назарияси” ёрдамида субъектив фуқаролик ҳуқуқининг идеал концепциясини яратиш мумкин эмаслиги сабабли, XIX аср охирида ҳуқуқшунослар эркинлик ва манфаатни ўз ичига олган янги таърифни тақдим этдилар. Бу гуруҳга мансуб олимлар, яъни Голд вон, Фернек, Мишу, Салейль [1, Б.198] субъектив ҳуқуқ – объектив ҳуқуқ нормалари билан таъминланган ва чекланган манфаатларни амалга ошириш ваколатидир. Юқоридаги нуқтаи назар ҳали ҳам немис ҳуқуқий доктринасида ҳукмронлик қилмоқда. Шундай қилиб, А.Жалинский ва А.Рерихт “Германия қонунчилигига кириш” асарида субъектив ҳуқуқ “мавжуд ҳуқуқий тартиб билан ҳуқуқ субъектларига маълум манфаатларни қондириш учун берилган ҳуқуқий ваколатнинг бир тури” эканини кўрсатишди [9, Б.304].

Бироқ адабиётларда ваколат тушунчаси юридик эмас, социологик эканлиги қайд этилган. Шу муносабат билан К.Ларенц ҳуқуққа татбиқ этилганда, у кўплаб субъектив ҳуқуқларни, хусусан, шахсий ҳимоя ҳуқуқини тўлиқ ифода этмаслигини таъкидлайди. Ларенц билан ваколат орқали субъектив ҳуқуқнинг таърифини шакллантириш тўғри

ёндашув эмаслигига эътироф этиш керак, аммо бу фақат бошқасини, тўғрироқини излаш зарурлигини очиб беради.

Замонавий юриспруденция жисмоний шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларининг икки жиҳатдан мавжудлиги ғояси билан тавсифланади:

1. Муайян шахснинг имкониятлари ва ваколатлари сифатида тушуниладиган субъектив ҳуқуқлар.

2. Давлат томонидан тан олинган ҳуқуқий ҳужжатларда мустаҳкамланган тўлиқ юридик ҳуқуқлар сифатида талқин қилинган объектив ҳуқуқлар суд томонидан таъминланади [10, Б.461, 512].

Манбаларда қайд этилганидек, субъектив ҳуқуқ шахснинг мумкин бўлган хатти-ҳаракатларининг ўлчови бўлиб, бу уларга ўз манфаатларини қондириш ва мажбурий шахслардан муайян хатти-ҳаракатларни талаб қилиш билан боғлиқ мақсадларга эришишга қаратилган ҳаракатларни мустақил равишда амалга оширишга имкон беради. Бинобарин, ҳуқуқларнинг объектив ва субъективга бўлиниши ҳуқуқни бевосита позитивистик тушуниш доирасида содир бўлади. Табиий ҳуқуқ концепцияси доирасида бундай ажратиш мумкинми деган савол очиқ ва мунозарали бўлиб қолмоқда.

Агар кафолатланган объектдан (фуқаролик ҳуқуқлари ва мажбуриятлари) мавҳум бўлинса, унда моддий неъматларга нисбатан тўғридан-тўғри ёки билвосита фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлар мавжудлигини айтиш мумкин. Улар ижтимоий-иқтисодий муносабатлар иштирокчиларининг ҳаракатлари моддий неъматларга эгалик қилиш, улардан фойдаланиш ва тасарруф этиш билан боғлиқ ҳолда амалга оширилганда ва билвосита бир хил иштирокчиларнинг номоддий товарларга нисбатан ҳаракатлари мавжуд бўлганда объект билан бевосита боғлиқдир. Аммо бу кафолатлар ҳали ҳам мулкий таркибга эга бўлган фуқаролик ҳуқуқлари ва мажбуриятларига хизмат қилади.

Биринчи блокнинг фуқаролик-ҳуқуқий кафолатларининг иккинчи хусусияти субъект билан боғлиқ ҳисобланади. Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатларининг субъекти фуқаролик муомаласининг мулкий мустақил иштирокчиси ҳисобланади. Фуқаролик ҳуқуқи мулкий муносабатларни уларнинг статик ҳолатида тартибга солганлиги сабабли, улар бошқа субъектлардан фарқли ўлароқ, уларнинг иштирокчиларининг мулкий мустақиллиги билан тавсифланади. Фуқаролик ҳуқуқи билан тартибга солинадиган ҳуқуқий муносабатлар субъектларининг мулкий мустақиллиги даражаси мулкий тасарруф этишнинг мустақиллик даражасига етади, унга кўра мулк нафақат айрим шахсларга бириктирилган “шахсийлаштирилган” бўлади, балки шу даражада белгиланадики, ушбу субъектлар бир-бирига иродаси ушбу ашёни тасарруф этишга қаратилган шахслар сифатида муносабатда бўлишлари керак [11, Б.79-92].

Шу билан бирга, юридик кафолатлар инсоннинг ҳуқуқий шахс ҳуқуқий мақомининг элементи эканлигини ҳисобга олиш лозим. Шу билан бирга, юридик шахс ва ҳуқуқий мақом каби категорияларни тўғри ажратишга имкон берадиган асосий нуқта, шахс ҳуқуқларини тўғри амалга оширишга имкон берадиган объектив шартлар тўплами сифатида қонунчилик кафолатлари тизими сифатида тан олинishi зарур.

Шунинг учун юридик кафолатларни шахснинг ҳуқуқий мақоми таркибига киритиш, фикримизча, мантиқсиздир, чунки юридик кафолатлар ҳуқуқларни таъминлайдиган ва ҳуқуқий мақомдан ташқарида бўлган механизмдир. Агар юридик кафолатлар ҳуқуқий мақом таркибига киритилишига рози бўлсак, натижада “ҳуқуқий мақом” тушунчаси мазмунан жуда кенг бўлиб, кўпгина ҳуқуқий ҳодисаларни қамраб олади. “Субъектив ҳуқуқларнинг юридик кафолатлари” ва “ҳуқуқий мақом” иккита мустақил, аммо бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлган ҳуқуқий категориялардир. Уларнинг ўзаро боғлиқлиги, биринчи навбатда, тегишли кафолатларга эга бўлмаган ҳуқуқий мақом расмий бўлиши ва реал амалга оширилмаслиги билан намоён бўлади.

Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлар субъектлари асосан кафолатланган ҳуқуқий алоқанинг иштирокчилари ҳисобланади. Иқтисодиётга фуқаролик ҳуқуқини жорий этар экан давлат ҳақиқатан ҳам ўз ролини заифлаштиради, чунки у иқтисодиётни кўп жиҳатдан ўзини ўзи бошқариш бошланишига ўтказди. Ҳуқуқни амалга ошириш унинг

мазмунини ташкил этувчи ҳаракатни амалга ошириш орқали амалга оширилади, шундан келиб чиқадики, фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлар шахсларнинг субъектив ҳуқуқлари ва мажбуриятларининг мазмунини ташкил этади.

Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлари субъектини тадқиқ этишда, шуни ҳисобга олиш керакки, инсон ўз ўзидан ҳуқуқ субъекти эмас, унинг ҳуқуқий институтлари, шужумладан “жисмоний шахс” тушунчаси орқали у ҳуқуқ субъекти ҳисобланади. Замоनावий ҳуқуқда жисмоний шахс – бу фуқаролик ҳуқуқларига эга бўлиш ва тегишли мажбуриятларни ўз зиммасига олиш имкониятига эга бўлган фуқаро. Шу билан бирга, биз замоनावий фуқаролик кодексига “ҳуқуқ субъекти” категориясини топа олмаймиз, чунки у ҳуқуқий конструктор – реал дунё ва ҳуқуқ дунёси ўртасидаги воситачидир. Шундай қилиб, объектив қонун ҳар бир шахсни фақат ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг потенциал ташувчиси сифатида тан олади. Шахс ўзининг муайян эҳтиёжларини амалга ошириш учун онгли равишда муайян ҳуқуқий муносабатларга киришгандан кейингина ҳақиқий ва тўлиқ ҳуқуқ субъектига айланади.

А.В.Волков маълум бир ҳуқуқий нормада белгиланган субъектив фуқаролик ҳуқуқи фақат фуқаролик-ҳуқуқий тизимининг бир қисми бўлган бошқа ҳуқуқий воситалар, мақсадлар, қадриятлар билан бирликда самарали амалга оширилишини таъкидлайди [12, Б.134]. Фуқаролик ҳуқуқлари, уларнинг моҳияти ва мазмунига кўра, фуқаролик ҳуқуқий тизимининг ажралмас элементи эмас, балки тизимнинг бошқа таркибий қисмлари шаклланадиган, тузилган ва ривожланадиган ядродир. Ўз навбатида, энг субъектив ҳуқуқларга фуқаролик-ҳуқуқий тизими ҳам таъсир қилади, бу ҳуқуқни ўзбошимчаликка айлантиришга имкон бермайди ва уларни реал амалга ошириш учун тегишли кафолатларга муҳтождир.

Шуни тан олиш керакки, субъектнинг инсон сифатидаги объектив, аммо идеал ҳуқуқида шахс сифатида тўлиқ маънода мавжуд эмас ҳисобланади. Фуқаролик ҳуқуқи нормалари идеал категориялар билан ишлайди, уларга кўра турли хил ҳуқуқий режимлар ва иншоотлар яратилади. Муайян ҳуқуқий муносабатлар учун қонун қоидаларини чиқарадиган қонун чиқарувчи учун улар шаклланган барча элементлар “операцион” объектлар ролини ўйнайди. Бу, ўз навбатида, ҳуқуқ субъектига ҳам тегишли, гарчи биз бу махсус, ностандарт “операцион” объект эканлигини тан олсак ҳам: у ҳуқуқ ва муомала лаёқати сохиби ҳамда бошқа шу каби “махсус объектлар” билан тегишли алоқаларга эга саналади. Бундай шароитда субъектив, яъни онгли фуқаролик ҳуқуқи ҳақида гапириш мумкин эмас, чунки объект бошқа объектни ажрата олмайди ва баҳолай олмайди. Фақат жисмоний шахс (инсон) нафақат ташқи объектларни, балки ўзини ҳам идрок этиши ва баҳолаши, шунингдек ўз ҳаракатларини бошқариши мумкин.

Юридик нормаларни моделлаштирадиган идеал инсон-субъект бўлиши мумкин эмаслиги сабабли, объектив фуқаролик ҳуқуқида аслида субъектив фуқаролик ҳуқуқлари мавжуд эмас, фақат фуқаролик ҳуқуқлари мавжуд деган хулосага келиш мумкин. Бироқ юридик фан ижобий фуқаролик ҳуқуқига нисбатан қўлланиладиган “субъектив ҳуқуқ” тушунчасидан фойдаланади, унинг субъектга мансублигини ўзаро боғлайди. Ҳуқуқни объектив ва субъектив маънода тавсифлаб, юридик муносабатлар субъектив маънода ҳуқуқ деб аталади, чунки ҳуқуқ ва мажбуриятлар субъектга тегишлидир. Субъектсиз улар мавжуд бўлмайди [12, Б.66-70].

Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлари хусусиятларининг яна бир блоки қуйидаги хусусиятларни ўз ичига олади. Фуқаролик-ҳуқуқий кафолати билан яратилган ижтимоий ришталар ҳар доим субъектлар таркибининг аниқлиги билан тавсифланади. Агар бошқарув муносабатларида давлат ўз органлари шахсининг иштирокчиси бўлса ва фуқаролик процессуал муносабатларида суд ҳар доим мажбурий иштирокчи бўлса, фуқаролик ҳуқуқининг предметини ташкил этувчи ҳуқуқий муносабатларда иштирокчилар асосан фуқаролик муомаласи субъектлари – жисмоний шахслардир. Шундай қилиб, фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлари бўйича ижтимоий алоқа субъектлари асосан фуқаролик муомаласи субъектлари ҳисобланади.

Бу муносабатлар субъектларнинг тенглиги билан тавсифланади. Фуқаролик ҳуқуқи

билан тартибга солинадиган мулккий муносабатлар иштирокчиларининг тенглиги, биринчи навбатда, иқтисодий бўлмаган қарамлик, ҳокимият, улар ўртасида мажбурлаш, мулккий муносабатлардан ташқари бошқа ижтимоий алоқанинг йўқлигини англатади. Ҳуқуқий муносабатлар иштирокчиларининг тенглиги фуқаролик ҳуқуқи билан тартибга солинадиган ҳуқуқий муносабатларда уларнинг иқтисодий ролини аниқлашдан иборат: уларнинг ҳар бири мулккий ва маъмурий мустақилликка эга бўлган субъект сифатида ишлайди. Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлари асосли даъволарнинг табиати, аммо диктация эмас; мажбурий шахс ваколатли шахсга бўйсунмайди, лекин у билан фақат даъво орқали функционал равишда боғланади [13, Б.30].

Учинчи блок хатти-ҳаракатларнинг онг каби тарафи билан боғлиқ. Ҳуқуқ фақат ўз ҳаракатларининг маъносини тушунадиган ва уларни бошқаришга қодир бўлган шахснинг онгли хатти-ҳаракатлари билан шуғулланади. Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлари субъектлар ўз ҳуқуқларидан фойдаланиш ва ўз хоҳишига кўра вазифаларни бажариш имкониятига эга бўлганда диспозитивлик билан тавсифланади. Бундан ташқари, диспозитивлик фуқаролик-ҳуқуқий кафолатларни янада ривожлантириш босқичларида – уларнинг ўзгариши, тугатилишида намоён бўлади. Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлар характерга ташаббуслидир. Улар ҳар доим мақсадли ҳаракатлар билан ажралиб туради.

Товар-пул муносабатларининг ҳаракатлантирувчи элементи – манфаатдир. Фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларида бу ҳуқуқий муносабатдаги аниқ шахснинг манфаатида ифодаланади. Фуқаролик-ҳуқуқий манфаатнинг моҳияти шундаки, у мулккий, шунингдек мулк билан боғлиқ шахсий номулкий муносабатларни акс эттиради. Фуқаролик-ҳуқуқий манфаатларнинг асоси ушбу ҳуқуқий муносабатларнинг субъектлари ҳисобланади [14, Б.83-91].

Хусусиятларнинг тўртинчи блоки ҳуқуқий кафолат воситаларининг ўзига хос табиати билан боғлиқ. Фуқаролик-ҳуқуқий кафолат қўйидаги хусусиятларни белгилайдиган рухсат бериш билан тавсифланади. Мулккий муомала муносабатлари “ўз-ўзини кафолатлаш” билан тавсифланади. Фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишнинг қонуниятларидан бири бу ижтимоий муносабатларнинг норматив ва суб-норматив (индивидуал) тартибга солувчи воситалар ва усулларнинг мослашувчан комбинациясидир. Фуқаролик-ҳуқуқий индивидуал воситалардан фойдаланиш учун кенг жой қолдиради. Қонун доирасида амалга ошириладиган ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳаракатлари маълум даражада ҳуқуқий тартибга солиш механизмида ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи нормаларнинг ўзи бажарадиган функцияга ўхшаш вазифаларни бажаради ва кафолатларга ҳам тааллуқлидир. “Ўз-ўзини кафолатлаш” диспозитивлик билан боғлиқ бўлиб, бу субъектлар ўз хоҳишига кўра ҳуқуқларни олиш, мажбуриятларни бажаришнинг ўзига хос усулини танлаш, белгиланган доирада ўз хоҳишига кўра уларнинг мазмунини аниқлаш, мавжуд субъектив ҳуқуқни тасарруф этиш, бузилган ҳуқуққа нисбатан чораларга мурожаат қилиш ёки қилмаслик имкониятига эга бўлиш каби ҳаракатлардан иборат бўлади ва мулкни муомала иштирокчилари томонидан кафолатлашнинг фуқаролик-ҳуқуқий шартларига нисбатан эркин операциялиқ мавжудлигини келтириб чиқаради.

“Ўз-ўзини кафолатлаш” унинг характеристикасининг таркибий қисми сифатида ташаббускорлик билан тавсифланади. Ташаббус фуқаролик ҳуқуқи субъектларининг ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга ошириш, уларни мақсадли ҳаракатлари билан ўзгартириш ёки бекор қилиш лаёқатига асосланади. Бошқа кўплаб ҳуқуқ соҳалари давлат органларининг ҳокимият ҳужжатларини кафолатлаш динамикасида муҳим ёки ҳал қилувчи ролни белгилаш билан тавсифланади. Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатларининг таъсир қилиш механизми фуқаролик ҳуқуқи субъектларининг мақсадли актларидан фойдаланишга асосланган.

Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатларнинг навбатдаги хусусияти тегишли ҳуқуқий воситаларни яратишни кафолатлашнинг устуворлигидир. Фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларни тартибга солишда тартибга солинадиган фаолият амалга ошириладиган томон учун маълум бир устуворликни яратади. ФК кредиторнинг шартнома бўйича ўз

ҳуқуқларидан фойдаланиш лаёқатини кенг даражада белгилаган. Қонун чиқарувчи ҳар қандай мажбуриятни ўз зиммасига олганлар билан муносабатларга киришган шахслар учун қандай қулай шарт-шароитларни яратиш ҳақида ғамхўрлик қилади [15, Б.15]. Шундай қилиб, кафолатланган ҳуқуқ эгаси фуқаролик-ҳуқуқий кафолатининг марказий фигураси ҳисобланади.

Ҳуқуқий кафолатларнинг моҳиятини ўрганиб чиқиб, “фуқаролик ҳуқуқларини амалга ошириш ва мажбуриятларни бажариш кафолатлари” тушунчасини эътиборсиз қолдириб бўлмайди. Шунга кўра, бу масала бўйича цивилистларнинг турли фикрлари мавжуд. Улардан бирига кўра, вазифаларни ҳақиқий бажариш принципини амалга ошириш ҳуқуқларни амалга ошириш ва вазифаларни бажариш кафолати, деб ҳисобланиши мумкин.

С.Т.Максименконинг таъкидлашича, мажбуриятни реал бажариш принципи кафолат умумий принципининг намоён бўлишидир. Кафолат принципи устуворлигини тан олиб, у мажбуриятларнинг амалда бажарилиши ҳуқуқларни кафолатланган ҳолда амалга ошириш ва мажбуриятларни бажариш учун таркибий шартлардан бири эканлигини таъкидлайди. Ҳақиқатан ҳам, агар биз реал бажариш мажбурият бажарилиш тамойилларининг параметрларидан фақат биттасига (яъни, предметга) тегишли эканлигини ҳисобга олсак, қонун билан белгиланган ушбу талабдан истиснолар мавжуд ва ниҳоят, ушбу масаланинг кўлами локал (мажбуриятларни бажариш) ҳисобланади ва бунда қуйидаги жиҳатларни инобатга олиш зарур: мажбуриятни реал бажариш ҳуқуқларни кафолатланган ҳолда амалга ошириш принципининг алоҳида ифодаланишидир [16, Б.214].

Юқорида таъкидланганидек, мажбуриятни кафолатланган ва реал бажариш тушунчаси ўзаро мос эмас, лекин реал ижро кафолат шартларидан бири бўлиши мумкин. Фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлар ҳуқуқий тизимда сифат жиҳатидан янги категория эмас, лекин ҳуқуқнинг дуаллиги (икки ёқламалиги) атрофида мавжуд бўлган муаммоларни ҳисобга олган ҳолда – унинг объектив ва субъектив моҳияти – фуқаролик-ҳуқуқий кафолатлари ҳуқуқий шартлар сифатида кўриб чиқилиши лозим.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права / Г.Шершеневич. В 2-х тт. Т.2. Вып. 2-4. –М., 1995.
2. Сумской Д.А. Статус акционера по континентальному праву: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Сумской Дмитрий Александрович. – М., 2001.
3. Кечекьян С.Ф., Строгович М.С. Правоотношения в социалистическом обществе. –М., 1958.
4. Thon A. Rechtsnorm und subjectives Recht. Untersuchungen zur allgemeinen Rechtslehre/ A. Thon. – Weimer, 1878.
5. Дювернуа Н.Л. Чтения по гражданскому праву. Введение. Учение о лице/ Н. Дювернуа. Т.1. – М., 2004.
6. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. 9-е изд. 1909 (Тип. А. И. Белокопытова).
7. Kelsen. Hauptprobleme der Staatsrechtslehre: entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatze. Tübingen, 1911.
8. Братусь С.Н. О соотношении гражданской правоспособности и субъективных гражданских прав / С.Братусь // Советское государство и право. 1949. –№8.
9. Жалинский А.Э., Рёрихт А.А. Введение в немецкое право. – М., 2001.
10. Алексеев С.С. Линия права / С.Алексеев. –М., Статут, 2006; Теория государства и права / Под ред. Н.И.Матузова и А.В.Малько. –М., Юристь, 2002.
11. Яковлев В.Ф. Гражданский кодекс и государство / В. Яковлев // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. 1997. –№6.
12. Волков А.В. «Субъективные» и «субъектные» гражданские права через призму

злоупотребления правами / А.В.Волков // Право и государство: теория и практика. 2009. –№2 (50).

13. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И.Покровский. –М., Статут, 1998.

14. Савенкова О.В., Туктаров Ю.Е. Понятие и особенности гражданско-правовых гарантий / О.В.Савенкова // Известия вузов (Серия «Правоведение»). 1999. –№3.

15. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О.Иоффе. – Ленинград: Из-во Ленинградском ун-те, 1949.

16. Вавилин Е.В. Осуществление и защита гражданских прав. – М., Волтерс Клувер, 2009.

17. Khomidovich, B.A. (2023). Development of private property and business. World Bulletin of Management and Law, 18, 105-107.

18. Baratov, M., & Borotov, A. (2021). Methods and resources of realizing the right of private property or the right to use the land as an element of private property. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 1 (1.4 Legal sciences).